Poznań, dnia 10 lutego 2020 r.

Dr hab. Magdalena Knapińska, prof. UEP
Katedra Makroekonomii i Badań nad Rozwojem
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgra Łukasza Ziębakowskiego pt.: *„Oddziaływanie kosztów pracy na funkcjonowanie rynku pracy województw lubuskiego i wielkopolskiego"*, przygotowanej pod kierunkiem promotora prof. dra hab. Przemysława Deszczyńskiego, prof. zw. UEP oraz promotora pomocniczego dra Jacka Połczyńskiego

I. Charakterystyka rozprawy

Rozprawa liczy łącznie 453 strony, w tym 418 stron tekstu głównego oraz 35 stron materiałów uzupełniających i bibliografii, która obejmuje łącznie 620 pozycji, z czego 290 to literatura zwarta, 207 – artykuły naukowe, 42 – akty normatywne, 36 – źródła internetowe, 41 – źródła statystyczne, a 4 – pozycje inne. Rozprawa składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów i zakończenia. Praca ma charakter teoretyczno-analityczny i oparto ją na wnioskowaniu indukcyjnym w oparciu o metodę historyczno-poznawczą, z wykorzystaniem własnych badań ankietowych i modelowania ekonometryczno-statystycznego opartego o materiał statystyczny ogólnodostępny.

W rozdziale pierwszym Autor dokonuje prezentacji teoretycznych aspektów funkcjonowania rynku pracy z odwołaniem do wybranych teorii dotyczących gospodarowania zasobami pracy. Przedstawiono tu m.in. samo pojęcie rynku pracy, ale także zatrudnienia i bezrobocia z uzupełnieniem o ich typologię, przyczyny i skutki. Dodatkowo przedmiotem analizy teoretycznej jest tu również zjawisko szarej strefy rozpatrywane w odniesieniu do pracy nierejestrowanej.

Rozdział drugi jest prezentacją zagadnień związanych z tytułowymi kosztami pracy, w szczególności uwagę skoncentrowano na pojęciu, klasyfikacji i przekrojom strukturalnym tych kosztów. W rozdziale tym zaprezentowano już także analizę porównawczą poziomu, dynamiki i struktury kosztów pracy w Polsce na tle pozostałych państw UE. W tym rozdziale nakreślono też dość szeroko pojęcie i wysokość klina podatkowego. Odniesiono się już także do zagadnienia oceny progresywności klina podatkowego oraz wpływu preferencji podatkowych na wysokość tego klina. Osobny punkt rozważań tego rozdziału obejmuje zagadnienie czasu pracy i kosztów związanych z jego rozliczaniem.

W rozdziale trzecim Autor dokonuje wnikliwej i wielowątkowej analizy sytuacji na rynku pracy w Polsce, a w szczególności skoncentrował się na analizie zmienności rozmiarów i wskaźników zatrudnienia, struktury pracujących oraz skali bezrobocia według kryteriów płci, wieku i poziomu wykształcenia. W tym fragmencie wskazano już na regionalne zróżnicowanie badanych zjawisk z uwzględnieniem regionu wielkopolskiego i lubuskiego, a w szczególności zaprezentowano w ujęciu regionalnym zatrudnienie, bezrobocie i płace, posługując się miarami ich poziomu, struktury i dynamiki.

Z kolei przedmiotem rozważań rozdziału czwartego jest przedstawienie znaczenia kosztów zatrudnienia pracowników w całkowitych kosztach operacyjnych prowadzonej działalności gospodarczej wybranych do analizy przedsiębiorstw. Zbadano także wpływ tych kosztów na gospodarowanie zasobami pracy. W rozdziale tym posłużono się modelowaniem ekonometrycznym oraz zaprezentowano wyniki własnego badania opinii pracowników i pracodawców na temat wysokości płac, kosztów pracy itp. kwestii.

W rozdziale piątym rozprawy dokonano empirycznej oceny prezentowanych wcześniej danych statystycznych. Przedstawiono tu metody optymalizacji poziomu opodatkowania pracy, które potencjalnie miałyby prowadzić do obniżenia pozapłacowych kosztów zatrudnienia.

Rozważania omówionych wyżej pięciu rozdziałów zamyka Zakończenie, w którym Autor sformułował wnioski z analizy oraz wskazał możliwe implikacje z przeprowadzonych badań zarówno dla pracodawców, jak i państwa.

Następnie w pracy umieszczono spis literatury i wykorzystanych źródeł oraz wykaz 164 tabel i 32 wykresów oraz 27 równań znajdujących się w pracy w tekście głównym, a będących istotną ilustracją dla prowadzonych w pracy analiz o charakterze teoretycznym i empiryczno-analitycznym. Uzupełnieniem strony empirycznej jest także aneks, w którym znalazł się kwestionariusz ankiety (Załącznik), którą posługiwał się Autor w badaniach własnych.

II. Ocena merytoryczna

A. Rozprawa doktorska mgra Łukasza Ziębakowskiego zasługuje na pozytywną ocenę. Przemawiają za tym następujące argumenty:

1. Temat rozprawy

Temat rozprawy jest ważny, zwłaszcza w warunkach przeobrażeń związanych z postępującą i pogłębiającą się transformacją ustrojową, jak i ze zmieniającą się rolą państwa w prowadzeniu polityki zatrudnienia, płac, czy rynku pracy. Autor pracy zaprezentował umiejętność całościowego spojrzenia na problem badawczy i nie obawia się kreślenia szerokiej perspektywy analizowanych zagadnień. Tło jego rozważań stanowią bowiem aspekty związane z kształtowaniem się polityki podatkowej, polityki zatrudnienia, polityki w zakresie płacy minimalnej, polityki społecznej, a wreszcie ważnymi zagadnieniami są także kwestie związane w gospodarowaniem pracą w skali pojedynczego przedsiębiorstwa.

Równocześnie temat kosztów pracy jest interesujący dla wielu specjalistów zarówno z zakresu teorii ekonomii, jak i polityki makroekonomicznej, a także z zakresu teorii przedsiębiorstwa. Praca zatem posiada walor obejmowania swym zasięgiem różnorodnych zagadnień z zakresu ekonomi i finansów, w tym zarówno w aspekcie makro- jak i mikroekonomicznym.

2. Oryginalność rozwiązania problemu naukowego

Autor jako cel główny swojej pracy przyjął określenie wpływu kosztów pracy i ich składowych na decyzje pracodawców i pracowników dotyczące zatrudnienia. Ponadto sformułował cztery cele szczegółowe, a wśród nich zamierzał: ocenić poziom i strukturę kosztów pracy i klina podatkowego w Polsce na tle krajów Unii Europejskiej; określić poziom kosztów pracy w Polsce i ich determinanty w zależności od sektora i branży; zaproponować metody obniżania kosztów pracy użyteczne dla pracodawców; wskazać rozwiązania w prawie podatkowym i prawie ubezpieczeń społecznych, które mogłoby przyjąć państwo dla poprawy sytuacji na rynku pracy w kontekście optymalnego obciążenia fiskalnego pracy.

W dalszej kolejności Autor sformułował trzy hipotezy badawcze w oparciu o przegląd literatury, cel główny i cele szczegółowe. Hipoteza pierwsza (H1) głosi, że wysokie koszty pracy, w tym zwłaszcza klin podatkowy, stanowią jedną z najistotniejszych barier w rozwoju przedsiębiorstw, prowadząc do marnotrawstwa pracy i dezaktywizacji pracowników, co negatywnie wpływa na poziom zatrudnienia. Hipoteza druga (H2) odnosi się do tego, że podażowa i popytowa strona rynku jest zainteresowana reformą systemu podatkowo-składkowego polegającego na obniżeniu kosztów pracy. Wreszcie trzecia hipoteza (H3) opiera się na tezie, że niższy udział kosztów pozapłacowych w strukturze klina podatkowego skłoni pracodawców do zwiększenia zatrudnienia, a tym samym wpłynie na zwiększenie podaży pracy.

Powyższy sposób postawienia zadania badawczego jest właściwy. Jest on zgodny z istniejącymi w literaturze przedmiotu poglądami na temat zatrudniania i wynagradzania pracowników, kształtowania polityki zatrudnienia i polityki płacowej przez państwo oraz rozumienia roli wpływu polityki społecznej na zatrudnienie i konkurencyjność przedsiębiorstw.

Realizacja zadania badawczego jest właściwa, biorąc pod uwagę poczynione w pracy analizy oraz literaturę przedmiotu. Ma ona określoną logikę w konsekwencji walor dobrej percepcji. Poprawne jest to, że Autor w pierwszej kolejności wyjaśniła teoretyczne zagadnienia związane z pojęciem rynku pracy, zatrudnieniem i bezrobociem, a także teoretyczne aspekty kosztów pracy i zjawiska klina podatkowego.

MU

W dalszej części Autor prezentuje znajomość empirycznych zagadnień związanych z prowadzeniem polityki płacowej wewnątrz przedsiębiorstwa, posługuje się przykładowymi obliczeniami ilustrującymi zakres oddziaływania obciążeń podatkowych i parapodatkowych na kształtowanie się wynagrodzeń i kosztów pracy. W tej sytuacji czytelnik ma przejrzysty obraz i właściwą sekwencję rozważań, wie też do jakich konkluzji Autor dąży oraz co chce zbadać i wykazać. Wiadomo też, co oznaczają poszczególne pojęcia i jakimi instrumentami metodycznymi Autor się posługuje, gdyż metoda badawcza została jasno i przejrzyście zaprezentowana.

3. Wykazanie ogólnej wiedzy teoretycznej w dyscyplinie naukowej ekonomia

Recenzowana praca zawiera i dostarcza czytelnikowi także walorów poznawczych w kontekście wiedzy teoretycznej z zakresu dyscypliny naukowej ekonomia. Wśród walorów zasługujących na podkreślenie można tu wskazać na dokonanie analizy pojęć: rynek pracy, zatrudnienie, bezrobocie, koszty pracy, klin podatkowy. W szczególności przedstawiono od strony teoretycznej koncepcje rynku pracy kojarzone z nurtem klasycznym i neoklasycznym, keynesowskim oraz wybranymi współczesnymi teoriami zatrudnienia i rynku pracy.

Warte podkreślenia jest to, że Autor zna i stosuje różnorodne pojęcia i nie ogranicza się do wąskiego zakresu pojęciowego, praca jest bowiem wielowątkowa i dotyczy zarówno problemów ekonomicznych (rynek pracy, zatrudnienie bezrobocie, koszty pracy), jak i problemów finansowych (opodatkowanie pracy, optymalizacja podatkowa, klin podatkowy). Zasługuje to niewątpliwie na pozytywną ocenę.

Autor pracy w sposób świadomy i czytelny przedstawia także zagadnienia prawne warunków stosowania konkretnych instrumentów polityki płacowo-podatkowej stosowanych w Polsce w okresie transformacji ustrojowej. Wykazuje się zatem wiedzą z zakresu najnowszej historii gospodarczej współczesnej Polski, co również zasługuje na ocenę pozytywną.

Biorąc pod uwagę zakres tematyczny prowadzonych w pracy rozważań teoretycznych jednoznacznie należy jednak podkreślić, że praca zawiera przewagę elementów wchodzących w skład dyscypliny ekonomia i bez wątpienia należy ją do tej dyscypliny zakwalifikować.

4. Umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej przez Kandydata

Obok wykazania się wiedzą teoretyczną, w niniejszej dysertacji Autor daje wyraz także umiejętnego prowadzenia oryginalnej pracy naukowej. Przejawem tego w moim mniemaniu jest przedstawienie rozwiązań zwłaszcza zawartych w części empirycznej rozprawy. Do tych elementów należy zaliczyć treść rozdziału trzeciego, czwartego i piątego, jak również fragmenty rozdziału drugiego.

I tak, w rozdziale trzecim Autor prezentuje analizę zmian jakie zaszły na rynku pracy w okresie badawczym lat 2004-2016, ale z uwzględnieniem także okresu transformacji ustrojowej zapoczątkowanej w 1989 r. W szczególności przedmiotem analiz jest aktywność ekonomiczna ludności, zatrudnienie i bezrobocie rozpatrywane w podziale na płeć, wiek, poziom wykształcenia oraz w perspektywie regionalnej. Rozdział ten zawiera swoiste tło prowadzonych dalszych rozważań nad kosztami pracy w Polsce.

Natomiast w rozdziale czwartym, który jest zasadniczym rozdziałem empirycznym pracy, Autor w sposób konkretny i uporządkowany analizuje znaczenie kosztów pracy w strukturze kosztów operacyjnych wybranych przedsiębiorstw, posługując się tu elementami analizy finansowej przedsiębiorstwa z jego instrumentarium w postaci m.in. wskaźników rentowności i produktywności. Autor dokonuje tu także interesującej symulacji wysokości wynagrodzenia, obciążeń podatkowych oraz parapodatkowych dla różnych form zatrudnienia, co ma walory edukacyjne i dydaktyczne. Ponadto Autor analizuje tu także relację między kosztami pracy a wydajnością i płacą minimalną. Wartym odnotowania jest też zbadanie przez Autora wpływu kosztów pracy na poziom zatrudnienia, bezrobocia i produktywności pracy przy wykorzystaniu badań ekonometrycznych, które na stałe weszły już do kanonu instrumentarium dysertacji doktorskich. W szczególności posłużono się tu współczynnikiem korelacji Pearsona, analizą wariancji, modelem regresji liniowej. W badaniu sprawdzono wpływ szeregu czynników na zmienne zależne: zatrudnienie, bezrobocie i wydajność pracy, eliminując jednocześnie te zmienne, które były silnie skorelowane z pozostałymi predykorami. Autor w sposób jasny przedstawia tu metodologię swych badań i przeprowadza je w sposób poprawny. Wyniki oszacowań modeli zostały przedstawione w

tabelach 4.14-4.25, wnioskowanie zostało zaprezentowane w sposób wskazujący na umiejętność posługiwania się badaniami ekonometrycznymi w pracy naukowej.

Analizy rozdziału czwartego wzbogacono także przedstawieniem wyników badań opinii uczestników rynku pracy na temat kosztów pracy i obciążeń płacowych. W szczególności respondentami byli zarówno przedsiębiorcy z badanych regionów (punkt 4.6.1), jak i pracownicy zatrudnieni w przedsiębiorstwach (punkt 4.6.2). Wartym podkreślenia jest to, że Autor przeprowadził te badania własne na stosunkowo dużej grupie badawczej: spośród pracowników zwrot ankiet uzyskano od 864 osób z województwa lubuskiego oraz 1313 osób z województwa wielkopolskiego (zwrotność wyniosła około 50%), natomiast spośród pracodawców było to 78 ankiet z województwa lubuskiego i 102 ankiety z województwa wielkopolskiego (zwrotność ok. 20 %). Tak bogaty materiał badawczy był przedmiotem analiz i pozwolił na sformułowanie wnikliwej oceny zgromadzonych opinii respondentów i mógłby już sam w sobie być materiałem na pracę doktorską, czy monografię naukową.

Wreszcie analizy rozdziału piątego koncentrują się na przedstawieniu metod obniżania kosztów pracy jako czynnik optymalizacji poziomu i struktury zatrudnienia. Autor w tej części przedstawił zagadnienia związane z metodami optymalizacji kosztów pracy w przedsiębiorstwach i stosowane przez zarządzających nimi oraz zagadnienia związane z polityką państwa i jej kierunkami – tu Autor przedstawia hipotetyczne rozwiązania takie jak: podatek jednolity, pogłówny, podatek od funduszu płac, ujemny podatek dochodowy, emerytura obywatelska i inne oraz ich wpływ na koszty pracy. Są to zarazem analizy czysto teoretyczne czynione przez Autora przy pewnych założeniach, co do mierników bazowych, jednak pozwalające na sformułowania ciekawych wniosków.

B. Lektura pracy może jednakże prowadzić do sformułowania kilku uwag krytycznych pod adresem prowadzonych w pracy analiz.

1. Można mieć wątpliwość co do zasadności „zejścia" w analizach na poziom mikroekonomiczny, dlaczego Autor bada nagle pojedyncze, anonimowe w dodatku przedsiębiorstwa, a może są to hipotetyczne przedsiębiorstwa? Autor bada tu

łącznie 8 przedsiębiorstw po 4 z lubuskiego i wielkopolskiego. Jest to niewątpliwie „słabsze" ogniwo pracy. Ponadto badanie firm z różnych branż nie jest zbyt udane, bo dana branża charakteryzuje się określoną strukturą kosztów – w branżach usługowych wyższe są z reguły udziały kosztów pracy niż w firmach z branży produkcyjnej, gdzie większą rolę odgrywają koszty materiałów i kapitału. Co zatem wnosi przedstawione badanie, jeśli w rozdziale piątym Autor się nie odnosi do wyników tego badania?

2. Na stronie 240 Autor pisze, że w Polsce nie ma danych o tym jaki procent zatrudnionych uzyskuje minimalne wynagrodzenie. Otóż GUS podaje np. w *Roczniku statystycznym pracy* odsetek pracujących otrzymujących wynagrodzenie minimalne i niższe i wynosił on przykładowo w 2016 r. 9 % - można było dotrzeć do tych danych.
3. Autor posługuje się określeniem „województwo popegeerowskie", co ma znamiona określenia publicystycznego i nieopartego na żadnych naukowych podstawach, co w pracy doktorskiej nie powinno mieć miejsca. Można było ewentualnie wyjaśnić, co Autor miał na myśli używając tego stwierdzenia, bo nie jest ono w powszechnym użyciu w języku naukowym.
4. Kolejna uwaga to wątpliwość, czy zasadnym było analizowanie strony podażowej rynku pracy (pracowników) i ankietowanie respondentów w odniesieniu do przyszłych emerytur, form oszczędzania na przyszłą emeryturę itp. (pkt 4.8). Jaki cel badawczy realizuje Autor w tymże punkcie? Wielowątkowość podejmowanej problematyki, jakkolwiek interesująca, powinna jednak być zweryfikowana przez pryzmat przydatności danego wątku dla realizacji celów pracy i badania hipotez. Wydaje się jednak, że niekiedy kryterium doboru wątków to sama „ciekawość" badacza, bez refleksji: „na ile ten wątek jest przydatny w niniejszej pracy?" Dotyczy to zarazem jeszcze innych zagadnień takich jak chociażby szara strefa, wysokość emerytur itp., które są w pracy analizowane przez Autora. W prowadzeniu rozprawy doktorskiej należałoby niekiedy dokonać pewnego wyboru jasnej drogi, a te „poboczne" wątki mogą być przedmiotem artykułów i osobnych publikacji i nie zawsze trzeba je włączać do rozprawy. Tego wyboru jednak tu nie dokonano.
5. Wreszcie istotną wadą pracy jest brak wyodrębnienia w zakończeniu wniosków i implikacji wynikających z badań prowadzonych na poziomie regionalnym. Zakończenie zawiera bowiem wyłącznie wnioski w perspektywie krajowej-

makroekonomicznej oraz indywidualnej-mikroekonomicznej. Szereg badań i analiz dotyczył wszak województw lubuskiego i wielkopolskiego, a części wnioskowa nie odnosi się do tego poziomu mezoekonomicznego. I znów ciśnie się pytanie: w jakim celu zatem analizowano zagadnienia w tych województwach, skoro w części końcowej nie odniesiono się do nich?

III. Ocena strony formalnej rozprawy

Formalna strona rozprawy ogólnie biorąc zasługuje na ocenę pozytywną. Jak już wcześniej zaznaczyłam, zadania są jasno określone, tok rozważań prawidłowy i konsekwentnie realizowany, struktura dzieła jest właściwa, a poszczególne problemy zaprezentowane w sposób uporządkowany, choć bardzo obszerny i wielowątkowy.

Praca jest wolna od usterek edycyjnych (literówek itp.), na które zwracam uwagę z obowiązku recenzenta, a których nie znalazłam – zasługuje to na wysoką pozytywną ocenę i świadczy o dopracowaniu ostatecznej wersji tej obszernej wszak pracy w sposób skrupulatny i dokładny. Jednocześnie dowodzi, że Autor opanował warsztat badawczy i potrafi posługiwać się redakcyjnie poprawnym językiem naukowym.

IV. Konkluzja

Cała praca dowodzi, że Autor ma gruntownie opanowany warsztat badawczy, dobrze porusza się w bogatym i różnorodnym materiale informacyjnym, świetnie zna i rozumie literaturę przedmiotu. Przy szerokim zakresie i wielowarstwowości rozprawy jest ona przy tym napisana dość jasno i komunikatywnie. W całości powoduje to, że mamy do czynienia z rozprawą o charakterze solidnej, dobrze opracowanej rozległej i wielowątkowej monografii. Jest to istotne zważywszy, że temat podjęty przez Autora jest złożony i wieloaspektowy w sensie teoretycznym i aplikacyjnym.

Rozprawa mgra Łukasza Ziębakowskiego w pełni odpowiada wymaganiom stawianym rozprawom doktorskim (art. 13.1 ustawy o stopniach naukowych i tytule

 MU

naukowym z dnia 14.03.2003 r.). Jest wartościowym i obszernym dziełem o istotnych walorach poznawczych i metodycznych. Rozwiązanie problemu naukowego ma charakter oryginalny, Autor wykazał się wiedzą teoretyczną z zakresu dyscypliny ekonomia oraz dowiódł, że posiada umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Na tej podstawie wnoszę o dopuszczenie mgra Łukasza Ziębakowskiego do publicznej obrony pracy doktorskiej.

/Dr hab. Magdalena Knapińska, prof. UEP/